

Διερεύνηση Κοινωνιοψυχολογικών Παραγόντων της Συνύπαρξης και Κοινωνικής Ένταξης των Μαθητών: Κοινωνικές Ταυτότητες, Κοινωνική Ένταξη και Διομαδικές Σχέσεις

Υπεύθυνες έρευνας:
Ευαγγελία Φίγγου
Αφροδίτη Μπάκα

Στόχος της έρευνας

Η διερεύνηση των κοινωνικών αναπαραστάσεων (μεταναστών και μη μεταναστών μαθητών, εκπαιδευτικών και γονέων) για:

- την κοινωνική ένταξη των μεταναστών μαθητών στο ελληνικό σχολείο και στην ελληνική κοινωνία γενικότερα
- για την ετερότητα, τη συνύπαρξη και τις διομαδικές σχέσεις στο χώρο του σχολείου

Κοινωνικές Αναπαραστάσεις

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις (Moscovici, 1984)

- Αναφέρονται στους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι κατανοούν την κοινωνική πραγματικότητα και οι οποίοι διαμορφώνονται μέσα από την καθημερινή διϋποκειμενική αλληλεπίδραση.
- Είναι προϊόντα κοινωνικού διαλόγου.
- Βρίσκονται ανάμεσα στο κοινωνικό αντικείμενο και στις στάσεις των δρώντων κοινωνικών υποκειμένων, διαμεσολαβώντας τες.

Λογο-ψυχολογία/Ανάλυση Λόγου

- Ενδιαφέρον για τη μελέτη των δι-υποκειμενικών, πολιτισμικά και ιστορικά διαθέσιμων αποθεμάτων με βάση τα οποία τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα κατασκευάζουν εκδοχές του κοινωνικού κόσμου και των κοινωνιοψυχολογικών αντικειμένων (συμπεριλαμβανομένης της ταυτότητας, της ετερότητας, της κοινωνικής ένταξης και της συνύπαρξης).
- Διαφοροποιούνται στην προσέγγιση του λόγου (και της συνομιλίας) όχι απλά ως φορέα αναπαραστάσεων αλλά ως πεδίο κοινωνικής δράσης και κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας.

Μέθοδος: Ομάδες εστίασης

- Η έμφαση στις κοινωνικές αναπαραστάσεις ως δι-υποκειμενικά αποθέματα για την κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας και στο λόγο ως κοινωνική δράση συνδέεται και με την επιλογή της μεθόδου των ομάδων εστίασης (focus groups) για τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας.
- Οι ομάδες εστίασης είναι ομάδες στις οποίες τα άτομα συζητούν μεταξύ τους επικεντρωμένα σε ένα περιορισμένο αριθμό θεμάτων με την παρουσία ενός συντονιστή της συζήτησης.

Δείγμα

Περιφέρεια	Πόλη	Ομάδες μαθητών	Ομάδες γονέων	Ομάδες εκπαιδευτικών
Αττική	Αθήνα	6	1	3
Θεσσαλία	Λάρισα - Καρδίτσα	4	1	2
Κεντρική Μακεδονία	Θεσσαλονίκη	7	1	1
Κρήτη	Χανιά	5	1	1
Σύνολο		22	4	7

Ομάδες Μαθητών

<i>Περιφέρεια</i>	<i>Πόλη/Κωμόπολη</i>	<i>Δημοτικό</i>	<i>Γυμνάσιο</i>
Αττικής	Αθήνα	2	4
Θεσσαλίας	Καρδίτσα	2	2
	Λάρισα		
Κεντρικής Μακεδονίας	Θεσσαλονίκη	2	5
Κρήτης	Χανιά	2	3
Σύνολο		8	14

Περιγραφή ομάδων μαθητών

- 10-14 άτομα
- μικτές ως προς το φύλο
- μικτές ως προς τις χώρες καταγωγής των μαθητών.
 - *μία ομάδα αποτελούνταν μόνο από μαθητές και μαθήτριες που ήταν παιδιά μεταναστών.*
- συμμετείχαν 238 μαθητές

Μαθητές

Εκπαιδευτική
βαθμίδα

Καταγωγή

Φύλο

Δημοτικό

Γυμνάσιο

Μετανάστες

Μη

μετανάστες

Αγόρια

Κορίτσια

91

147

116

122

115

123

38,2%

61,8%

48,8%

51,2%

48,3%

51,7%

Γονείς

- 4 ομάδες γονέων
 - Αθήνα,
 - Θεσσαλία
 - Θεσσαλονίκη
 - Κρήτη
- Σύνολο: 44 γονείς
- Οι ομάδες αποτελούνταν από 6-15 άτομα (κυρίως γυναίκες)
- Μόνο οκτώ (8) συμμετέχουσες ήταν παλιννοστούσες.

Εκπαιδευτικοί

- 7 ομάδες εκπαιδευτικών στα ίδια σχολεία στα οποία διεξήχθησαν και οι ομάδες των μαθητών
 - 2 σε δημοτικά σχολεία και 5 σε γυμνάσια.
- Πήραν μέρος 70 εκπαιδευτικοί
 - σε ομάδες των 6- 15 ατόμων μικτές ως προς το φύλο.
 - 20 άνδρες και 50 γυναίκες διαφόρων ειδικοτήτων.

Ομάδες εστίασης μαθητών

1.1. Αναπαραστάσεις της ετερότητας

Η ανάλυση καταδεικνύει δύο κυρίαρχες αλλά και δυνάμει αντιφατικές αναπαραστάσεις των αλλοδαπών μαθητών.

- είναι πιο **ζωηροί και επιθετικοί και αυτοί που συνήθως προκαλούν συγκρούσεις** και επεισόδια στο σχολείο.
- είναι **απομονωμένοι και δυσκολεύονται να συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή του σχολείου.**

Απόσπασμα 1

11: κυρία.. εγώ είμαι ρατσίστρια με τα παιδιά.. με τους αλβανούς που έρχονται από άλλη χώρα και νομίζουν ότι όλοι είμαστε ίδιοι. Πχ Ρέντι.. όχι Ρέντι..

Γιώργος Θέλουν συνέχεια να κάνουν φασαρία.

Όλοι μαζί φασαρία..

Σ1: λοιπόν μισό λεπτό. Για ακούστε με λίγο. Δεν θέλω να περάσει ο διευθυντής απέξω και να νομίζει ότι εμείς απλά μόνο διασκεδάζουμε. Θα διασκεδάζουμε αλλά θα κάνουμε και συζήτηση οπότε θα μιλάμε λίγο πιο έτσι ήρεμα. Για πες μας.

11: **όταν κυρία ήρθε την πρώτη χρονιά στο σχολείο μας ο Γιώργος είχε κάνει ΤΑ πράγματα.** (Θεσσαλία -Σχολείο 1)

Η αναπαράσταση των αλλοδαπών μαθητών ως αυτών που προκαλούν αναστάτωση ή συγκρούσεις στο σχολείο συνυπάρχει με την πεποίθηση ότι μια τέτοια θέση μπορεί να ενέχει ρατσισμό (κυρία.. εγώ είμαι ρατσίστρια με τα παιδιά.. με τους αλβανούς)

Απόσπασμα 2

3. κάποιες φορές φταίνει

Φταίει ποιος;

3. οι ξένοι

Και ποιοι είναι αυτοί οι ξένοι;

3. Αυτοί από άλλες χώρες, όπως το περιστατικό που είχε γίνει με μία μπουνιά, που ένας αλβανός είχε χτυπήσει έναν έλληνα και δηλαδή ένα μήνα το συζητάγαμε, δεν είχε σταματήσει **είχε γίνει όλος αυτός ο σαματάς.**

Πιστεύω ότι αν δεν ήταν αλβανός δεν θα είχε γίνει τόσο..

Για ποιο λόγο;

3. **επειδή λένε ότι είμαστε πιο άγριοι, πιο επιθετικοί, αρχίζουμε εμείς τον καβγά λένε πως όλοι είναι έτσι, αλλά δεν είναι έτσι** (Κρήτη-Σχολείο 4)

Είναι αξιοσημείωτο ότι η αναπαράσταση του ζωντανού ή επιθετικού «ξένου» (όχι ως προσωπική πεποίθηση, αλλά ως διαθέσιμη αναπαράσταση) δεν εμφανίζεται μόνο στο λόγο των μη μεταναστών μαθητών αλλά και στο λόγο των μεταναστών.

Απόσπασμα 3

1: είναι ένα κοριτσάκι στο δίπλα τμήμα, κανένα αγόρι δεν της μιλάει, μόνο τα κορίτσια την κάνουν αλλά είναι πολύ καλή κοπέλα.

Σ1: δεν θέλει εκείνη να κάνει ή τα άλλα παιδιά δεν θέλουν να την κάνουν;

11: **δεν θέλει εκείνη..**

10: Είναι λιγομίλητη. Δεν μιλάει πολύ

11: Η Γκλόρια ας πούμε από δίπλα είναι πάρα πολύ καλό κοριτσάκι και πολύ καλή μαθήτριά αλλά πιστεύω επειδή είναι και αυτή από άλλη χώρα και **βλέπει τη συμπεριφορά μας απέναντι στα αλλοδαπάκια ίσως φοβάται να κάνει παρέα με κάποιον.** Ας πούμε εγώ, δεν μου έχει κάνει κάτι, και εγώ προσπαθώ να την κάνω παρέα, αλλά αυτά τα 3 εκεί πέρα δεν τα θέλω (Θεσσαλία – σχολείο 1)

Ακόμη και όταν φαίνεται μερίδιο της ευθύνης της απομόνωσης - της «μη ένταξης»- των αλλοδαπών παιδιών να αποδίδεται στα ίδια τα παιδιά (δεν θέλει εκείνη..), αναγνωρίζεται ότι ο φόβος ή ο δισταγμός τους ξεκινά από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται.

Απόσπασμα 4

Μ3: Δηλαδή δεν ξέρουν τη γλώσσα και δεν μπορούμε να επικοινωνήσουμε. Δεν είναι τα παιδιά της παρέας το ένα το άλλο. Επειδή, εγώ για να κάνω φίλους έκανα 2 χρόνια. Φίλους, Έλληνες φίλους, επειδή ήμουν εδώ, ήρθα εδώ πρώτη δημοτικού. Στην αρχή φίλους δεν είχα. (Θεσσαλονίκη-σχολείο 3)

Οι μετανάστες μαθητές αναφέρονται συχνά στις δυσκολίες που είχαν να γίνουν αποδεκτοί και να βρουν φίλους το πρώτο διάστημα της εγκατάστασής τους στην Ελλάδα. Συνήθως γίνεται διαφοροποίηση ανάμεσα στα πρώτα «δύσκολα χρόνια» και στο «σήμερα».

1.2 Αναπαραστάσεις του ρατσισμού

- Ο «ρατσισμός» υπήρξε «μέλημα» των συμμετεχόντων (ως πιθανή ερμηνεία του στερεοτύπου της επιθετικότητας , ως συνθήκη που δυσχεραίνει την ένταξη).
- Σε όλες τις ομάδες των μαθητών του γυμνασίου αλλά και σε πολλές από τις ομάδες των μαθητών του δημοτικού η έννοια όχι μόνο αναφέρθηκε αλλά και αποτέλεσε σημείο προβληματισμού και επιχειρηματολογικής αντιπαράθεσης (ως προς το περιεχόμενο, τις ομάδες που πλήττει, τα όριά του)

Απόσπασμα 5

M7: Θέλω να πω πως μερικά παιδιά για να ειρωνευτούν και λίγο τη κατάσταση λένε ότι εγώ δεν είμαι ρατσιστής λένε αυτοί είναι Αλβανοί ε αυτό είναι μεγάλη βλακεία

M2: Και γω που είμαι από την Αλβανία μπορώ να είμαι ρατσιστής με έναν μαύρο να πω αράπης νομίζω πως όλοι έχουμε λίγο του ρατσισμού μέσα μας

M10: Πολλοί παρεξηγούν ακόμα και αν πεις Μάριος, ποιος ο Αλβανός;

M4: Ε αυτό δεν είναι ρατσιστικό

M10: Εαυτό λέω ότι άλλοι το εκλαμβάνουν λάθος (Κρήτη-σχολείο 2)

Απόσπασμα 6

M1: Εγώ πάλι δεν μπορώ να καταλάβω γιατί να είμαστε ρατσιστές με Αλβανούς, Ρώσους, Πακιστανούς και όλο αυτό και να μην είμαστε ρατσιστές με άλλες

M2: Με άλλες χώρες όπως Άγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί

Σ1: Γιατί νομίζετε;

M3: Επειδή είναι ανώτεροι

M1: Δεν είναι, αυτό είναι το θέμα

M1: Υπάρχουνε πολλοί ας πούμε που έχουμε συγγενείς στη Γερμανία. Η Ελπίδα, εγώ, ο μπαμπάς μου είναι από τη Γερμανία, ο Κώστας

M3: Κανείς δεν έχει ανθρώπους στην Αλβανία

Σ1: Μάλιστα

M1: Κανείς δεν έχει πει ποτέ όμως κάτι κακό γι'αυτές τον Γερμανό

M2: Γιατί αυτές οι χώρες είναι πιο ανεπτυγμένες οικονομικά και ο άλλος, ο Έλληνας όταν θα φύγει κάπου για κάτι καλύτερο, δεν θα πάει σε μια χώρα που είναι χάλια οικονομικά

M3: Κατώτερη. Αυτό λέγαμε (Θεσσαλονίκη- Σχολείο 3)

1.3 Ζητήματα ταυτότητας και ένταξης

Διαφορετικές επιχειρηματολογικές τοποθετήσεις αναπτύσσονται από διαφορετικούς αλλοδαπούς μαθητές σε σχέση με την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία.

Έτσι άλλοι τονίζουν την ενσωμάτωση από την πλευρά τους στοιχείων της «ελληνικής κουλτούρας» και νοοτροπίας

Απόσπασμα 7

M7: Κατάγεσαι από την Αλβανία αλλά ουσιαστικά έχεις ζήσει όλη τη ζωή σου στην Ελλάδα

M9: Δεν έχει σημασία η καταγωγή της είναι από την Αλβανία

*M2: έχετε δίκιο σε αυτό είμαι 14 χρόνια στην Ελλάδα πλέον και έχω διαμορφώσει τη κουλτούρα μου έτσι όπως τους Έλληνες δηλαδή **το Πάσχα το γιορτάζω εδώ το Πάσχα στην Αλβανία δεν υπάρχει και όταν πάω το Πάσχα μου φαίνεται ανήκουστο να μην ψήνουμε τα αρνιά μου φαίνεται κάπως** δηλαδή τα Χριστούγεννα είναι διαφορετικά είναι τα πάντα διαφορετικά η νοοτροπία είναι διαφορετική. (Κρήτη-σχολείο 2)*

Ενώ άλλοι αμφισβητούν το γεγονός ότι η «μέθεξή» τους στην ελληνική εκπαίδευση σημαίνει την αυτόματη ένταξη στην ελληνικότητα

Απόσπασμα 8

Σ1: Θέλεις να σχολιάσεις κάτι; Για πες μας..

8: αυτό που αναφέρθηκε για τον διευθυντή.. εγώ.. δεν ξέρω αν αυτό που θα πω αληθεύει ή όχι δεν δέχονται ότι εμείς είμαστε από άλλη χώρα γιατί **ο καθηγητής που μας κάνει γεωγραφία πολλές φορές λέει ότι τα παιδιά που γεννιούνται εδώ πέρα και που μεγαλώνουν σε ελληνικό σχολείο και το ένα τα άλλο είναι έλληνες, εμένα αυτό με ενοχλεί γιατί εγώ δεν είμαι ελληνίδα. Και από τη στιγμή που εγώ είμαι Γεωργιανίδα και αυτός είναι Έλληνας, εγώ δεν του έχω πει ποτέ ότι αν εσύ πας στη Γεωργία και συνεχίσεις εκεί να δουλεύεις, εγώ δεν θα τον πω Πόντιο και τέτοια.**

1: αυτό δεν ισχύει. Το παιδί που γεννιέται και μεγαλώνει εδώ δεν είναι απλά Έλληνας..

7: δεν είμαι Ελληνίδα (Θεσσαλονίκη- σχολείο 2)

Τέλος άλλοι μαθητές δηλώνουν ότι η «ένταξη στην ελληνικότητα» θα πρέπει να είναι δικαίωμα «ανοιχτό» στους μαθητές που γεννήθηκαν ή έζησαν πολλά χρόνια στην Ελλάδα και που θέλουν να ασκήσουν το δικαίωμα αυτό.

Απόσπασμα 9

Σ1: Τώρα να θέλω να σας ρωτήσω κάτι σε σχέση μ' αυτό. Δεν ξέρω αν ακούσατε ας πούμε ότι υπάρχει ένας νόμος που έγινε τελευταία και λέει ότι τα παιδιά που θα τελειώνουν το σχολείο θα γίνονται αυτόματα Έλληνες πολίτες. Συμφωνείτε μ' αυτό; Συμφωνείτε γενικά μ' αυτό; Έλεγα γι' αυτό που είπε ο Α

Μ3: Άμα το θέλει ο άλλος φυσικά

Μ2: Ε θεωρώ ότι είναι κάπως ναι

Σ1: Ναι

Μ2: Τώρα όταν ο άλλος ζει τόσα χρόνια εδώ πέρα, τόσα χρόνια εε, ντάξει, δεν έχει δικαίωμα δηλαδή να δουλέψει, να είναι πιο νόμιμος, δηλαδή πρέπει να είναι συνέχεια με ένα θέμα με τις πρεσβείες ξέρω γω ότι χρειάζεται διαδικαστικά

Σ1: Ναι ναι. Τι λέτε οι άλλοι;

Μ2: Εγώ πιστεύω ότι αν έχει μεγαλώσει στην Ελλάδα, όσο πιστεύει ότι είναι Έλληνας μπορεί να είναι Έλληνας. Έχει κάθε δικαίωμα

Μ3: Αυτό είναι στον τομέα εφόσον το θέλει αυτός να, άμα το νιώθει

1.4 Σχέσεις με τους εκπαιδευτικούς και αξιολογήσεις του σχολείου

- Στις περισσότερες ομάδες τα παιδιά αναφέρθηκαν σε συμπεριφορές διάκρισης από την πλευρά των εκπαιδευτικών. Το κριτήριο της διάκρισης σύμφωνα με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες είναι η επίδοση η οποία όμως συχνά συνδυάζεται με αυτό της καταγωγής.
- Το θέμα των διακρίσεων από την πλευρά των εκπαιδευτικών προκαλεί διάλογο με αντιθετικές απόψεις καθώς στην άποψη ότι οι εκπαιδευτικοί κάνουν διακρίσεις ανταπαντούν μαθητές αναφερόμενοι σε περιπτώσεις εκπαιδευτικών που προσπαθούν να βρουν τρόπους διδασκαλίας προσαρμοσμένους στις ανάγκες των μεταναστών μαθητών ή εξετάζουν το 'χαρακτήρα' , και όχι την καταγωγή των μαθητών .
- Στις περισσότερες ομάδες τόσο του δημοτικού όσο και του γυμνασίου εκφράστηκαν απόψεις που απαξιώνουν το γνωστικό κομμάτι του σχολείου (το καλύτερο μάθημα είναι το διάλειμμα) και ασκούν κριτική στο κτιριακό και τις υποδομές.

2. Ομάδες εστίασης εκπαιδευτικών

2.1 Αναπαραστάσεις των αλλοδαπών μαθητών

- Σε αντιστοιχία με τα ευρήματα από τις ομάδες των μαθητών συνυπάρχουν οι αναπαραστάσεις των αλλοδαπών παιδιών ως «επιθετικών και «ζωηρών» αλλά και ως συνεσταλμένων και απομονωμένων.
- Συχνά οι αναπαραστάσεις αυτές παρουσιάζονται σαν φυσικά εξελικτικά στάδια της πορείας της ένταξης. Δηλαδή τα παιδιά ξεκινούν συνεσταλμένα, αλλά όταν ενταχθούν περνούν στο «άλλο άκρο».

Απόσπασμα 10

Εγώ τον έχω σε τμήμα και ήρθε πέρυσι στην μέση της χρονιάς και στην αρχή ώσπου να εγκλιματιστεί το παιδί το έβλεπες καθόταν σε μια γωνιά και στεκόταν..

4 Όμως θέλω να πω και το άλλο και αυτά... ενώ στην αρχή ξεκινάνε πολύ συνεσταλμένα και δεν μιλάνε και δεν κάνουνε γιατί δεν ξέρουν και την γλώσσα, μετά όμως ανοίγουν πολύ τα φτερά τους

Σ1 Χμμ

4 και το παίζουν και μάγκες

5 Είναι και πιο μεγάλα παιδιά (Θεσσαλία-σχολείο 1)

2.2 Αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών για τις σχέσεις των παιδιών μεταναστών και μη μεταναστών

- Στις περισσότερες ομάδες οι εκπαιδευτικοί υποστήριξαν την ύπαρξη καλών (διομαδικών) σχέσεων μεταξύ των μαθητών και την έλλειψη φαινομένων ρατσισμού στο χώρο του σχολείου. Κάτι που μάλλον διαφοροποιεί τις ομάδες των εκπαιδευτικών από αυτές των μαθητών είναι η τάση των εκπαιδευτικών να παρουσιάζουν το ρατσισμό ως φαινόμενο που απουσιάζει από το σχολείο.
- Συγκεκριμένα οι εκπαιδευτικοί διαφοροποιούν ανάμεσα στη λεκτική έκφραση του ρατσισμού και στην (μη ρατσιστική) πρακτική των παιδιών
- Αναπαριστούν τα στερεότυπα ως πολιτισμικές αναπαραστάσεις που τα παιδιά μεταφέρουν (από την οικογένεια και το κοινωνικό πλαίσιο γενικότερα) οι οποίες όμως αφήνουν ανεπηρέαστη τη σχέση των παιδιών μεταξύ τους.
- Ακόμη ο ρατσισμός παρουσιάζεται να ενδημεί στην κοινωνία εκτός του σχολείου αλλά να απουσιάζει από το σχολείο

Απόσπασμα 11

7: δημιουργήθηκε ολόκληρο ζήτημα, με μία που είπε ξεκάθαρα ότι εγώ δεν θέλω να κάθομαι με Αλβανή.

4: ε, είναι μεμονωμένο περιστατικό

- αυτή έχει άλλες απόψεις αυτή ίσως θεωρούσε ότι επειδή είναι ξένο το παιδί, θα πάει πίσω

4: όχι παιδιά.. κουβαλάει κάτι απ' το σπίτι τώρα

1: σ' αυτό εδώ, Ελένη, απλά να πω το εξής- επειδή έτυχα την μέρα που ήταν έντονα και η Γιώτα έλεγε ότι εγώ δεν κάθομαι με Αλβανή, το εξής περίεργο είναι ότι την επόμενη μέρα που είχαμε τεχνολογία και ήτανε στην ίδια ομάδα δουλεύανε η Γιώτα με την Μιλένα, η μία δίπλα στην άλλη

6: μπορεί να είναι ένα μεμονωμένο γεγονός...

1: και μπορεί να είναι το γεγονός ας πούμε που φέρνει από το σπίτι της ας πούμε για τους αλλοδαπούς και κείνη τη μέρα βγήκε έτσι.

Σ: που πραγματικά όμως ακυρώνεται..

1: **που ακυρώνεται μέσα στην πράξη. Ναι, και ακυρώνεται, γιατί το είδα, ακυρωμένο την ίδια.., την επόμενη μέρα (Θεσσαλονίκη-σχολείο 3)**

2.3 Ζητήματα ταυτότητας

- Όπως και στα ευρήματα από τις ομάδες των μαθητών ένα θέμα που ανακύπτει είναι η στιγματισμένη και «υποτιμημένη» ταυτότητα κάποιων εθνικών ομάδων που κάνει τα παιδιά, σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς να δυσκολεύονται να ταυτιστούν με την εθνική τους ομάδα υπαγωγής.
- Γίνεται συχνά λόγος για τον κίνδυνο απώλειας της ταυτότητας των αλλοδαπών μαθητών και της ανάγκης αυτή να ενισχυθεί.

Απόσπασμα 12

3. ερχόταν μία καθηγήτρια που ήξερε αλβανικά..

6. πριν έξι χρόνια τώρα αυτό..

3. και τους έκανε στα Αλβανικά, για να μάθουν τη μητρική τους γλώσσα, επειδή την ξέρουν μόνο προφορικά, την ακούν, αλλά ποιος να τους μάθει τώρα, δεν την ξέρουν.

Αυτό ήταν κάποιο πρόγραμμα;

3. ναι, ήταν πρόγραμμα του υπουργείου. **Εγώ είχα παρατηρήσει το φαινόμενο μέσα στην τάξη, σε μία Αλβανίδα, η οποία δεν είχε βέβαια γεννηθεί εδώ, καλή μαθήτρια, με το που ήρθαν και ρωτήσαν αν θέλεις να γραφτείς στο πρόγραμμα, είπε όχι, και μετά είπε ότι εγώ δεν θέλω ούτε να μιλάω αλβανικά, ούτε να σκέφτομαι την Αλβανία, ούτε να ακούω γι αυτήν.**

6. το 'χω παρατηρήσει κι εγώ αυτό, ας πούμε εγώ επειδή κάνω μουσική και τους έχω πει να φέρουν από τις χώρες τους, ειδικά τα πρώτα χρόνια που ήμουν εδώ, για να ασχοληθούμε έτσι με τη χώρα του καθενός, ότι δεν βοηθάνε, και ούτε προφανώς και οι γονείς, ότι δεν θα μου φέρουν κάτι, ή δεν ξέρουν, δεν έχουν κασέτες οι γονείς

3. ναι, όπως δεν φέρανε ας πούμε φέτος γλυκά, που είπαμε να κάνουμε τα Χριστούγεννα γιορτή και να φέρουνε από τις χώρες τους συνταγές να τις φτιάξουμε, πολύ λίγα φέρανε, και μάλιστα εκεί στο Γ2 μία μου είπε, ε, εντάξει τι να φέρουμε, εμείς είμαστε από την Αλβανία. Και λέω, καλά βρε παιδί μου, εσείς δεν τρώτε στην Αλβανία; (Κρήτη-σχολείο 3)

2.4 Αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών για τη μελλοντική κοινωνική-επαγγελματική ένταξη των μεταναστών μαθητών

- Στις περισσότερες περιπτώσεις οι εκπαιδευτικοί περιγράφουν το επαγγελματικό μέλλον των μεταναστών μαθητών τους με όρους ένταξης σε επαγγέλματα που δεν απαιτούν συνέχιση των σπουδών τους μετά την β/θμια εκπαίδευση.
- Αυτό αποδίδεται σε παράγοντες κουλτούρας της μεταναστευτικής ομάδας ή της οικογένειας (η εκπαίδευση δεν αναγνωρίζεται ως αξία ή προσκρούει σε ανάγκες επιβίωσης).
- Άλλες φορές ο ανασχετικός για την εκπαίδευση των μεταναστών παράγοντας είναι η γλώσσα.
- Τέλος ένας παράγοντας στον οποίο αποδίδονται συχνά οι εκπαιδευτικές ελλείψεις των μεταναστών μαθητών είναι η έλλειψη εξωσχολικών δραστηριοτήτων.

Απόσπασμα 13

Συντονιστής: Πως φαντάζεστε το μέλλον των μαθητών σας;

Στεφανία: Παντρεμένοι στα 19

Βέρα: Στα 16 για να μην χάσουν τον γαμπρό.

Συντονιστής: Με σπουδές;

Χριστίνα: Επαγγελματικά είτε σε καμία λαϊκή ή σε καμία οικοδομή, έμποροι, οδηγοί, κομμωτήριο, τραγούδι

Συντονιστής: Θα τα καταφέρουν να συνεχίσουν σπουδές;

Χριστίνα: Ίσως ορισμένα

Κική: Δεν νομίζω να τους ενδιαφέρει

Στεφανία: Ξέρετε είναι και θέμα κουλτούρας εδώ.

Συντονιστής: Για να πραγματοποιηθούν τα όνειρα τους τι πρέπει να κάνουν;

Βέρα: Θα πρέπει να είμαστε ρεαλιστικοί. Δεν ενθαρρύνονται.

Χριστίνα: Και οι ίδιοι οι γονείς τα σπρώχνουν στις λαϊκές.

Όλοι: Υπάρχει ανάγκη για επιβίωση. (Αθήνα σχολείο 1)

• Απόσπασμα 13α

- 3 Έχουν άλλες δυνατότητες τα Ελληνάκια, όταν έχουν άλλη οικονομική κατάσταση, τους δίνει την δυνατότητα να πάνε στο κολυμβητήριο, να πάνε στο μπαλέτο στο γυμναστήριο, σαφώς έχει άλλες δυνατότητες
- 2 Ένα παιδάκι αλλοδαπό που παίρνει ένα μεροκάματο ο μπαμπάς που μπορεί να μην δουλεύει η μαμά και κοιτάζουν πως θα τα βγάλουν πέρα με τους λογαριασμούς
- 6 Οι μισοί είναι άνεργοι τώρα
- 3 Δεν δουλεύει κανείς Αλβανός
- 4 Συνήθως έρχεται ο μπαμπάς πρώτα και μετά η οικογένεια αν όλα πάν καλά.
- 3 Είναι πολυτέλεια να αρχίσει το γυμναστήριο... να έχει χόμπι.
- 7 οι δραστηριότητες αυτές είναι πολυτέλεια
- 2 δεν πάει φροντιστήριο κανένα (Θεσσαλία-σχολείο2)

2.5 Αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών για τη Σχέση γονέων-σχολείου

- Συχνά οι εκπαιδευτικοί αναφέρονται στην απόσταση που υπάρχει, στην έλλειψη σχέσης και συνεργασίας μεταξύ των γονέων των μεταναστών μαθητών με το σχολείο.
- Παρά το γεγονός ότι η μη προσέλευση των γονέων χαρακτηρίζεται ως έλλειψη ενδιαφέροντος ή και ως αδιαφορία (χαρακτηρισμοί που μάλλον παραπέμπουν σε λίγο πολύ σταθερές «στάσεις» των μεταναστών γονέων απέναντι στο σχολείο) ένα μερίδιο της ευθύνης αποδίδεται σε κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες (στις συνθήκες εργασίας των μεταναστών).

2.6 Ανάγκες που θα κάλυπτε η ύπαρξη ψυχολόγων στα σχολεία

- Οι ψυχολόγοι στα σχολεία θα μπορούσαν να δημιουργήσουν τις απαραίτητες γέφυρες ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και τους γονείς.
- Ο/η ψυχολόγος στο σχολείο θα έλυνε το πρόβλημα της παραπομπής σε κάποια «εξωτερική» ψυχοκοινωνική μονάδα κάτι που συνήθως αντιμετωπίζεται ως στιγματισμός.
- Θα μπορούσε να βοηθήσει στους εκπαιδευτικούς να ορίσουν ένα πλαίσιο «ορίων» και «ποινών» μια που το υπάρχον πλαίσιο φαίνεται αναποτελεσματικό.

3. Ομάδες Γονέων

3.1. Αναπαραστάσεις για τις Διομαδικές Σχέσεις

- Η αναπαράσταση του μετανάστη μαθητή που είναι βίαιος και επιθετικός εντοπίζεται και στις ομαδικές συζητήσεις των γονέων (μη μεταναστών). Η συμπεριφορά των αλλοδαπών μαθητών αποδίδεται σε παράγοντες που αφορούν την προσαρμογή τους σε ένα «ξένο» γι' αυτούς περιβάλλον, αλλά παρουσιάζεται να συνδέεται και με την κουλτούρα τους ή με το οικογενειακό περιβάλλον.
- Συχνά βία και ρατσισμός συζητιούνται στο ίδιο πλαίσιο. Η βία εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της απομόνωσης, της διαφορετικότητας των μεταναστών μαθητών. Σε πολλές περιπτώσεις όμως τα στερεότυπα αναπαριστώνται ως αποτέλεσμα της δικής τους «επιθετικής συμπεριφοράς».

3.2 Αναπαραστάσεις για την ένταξη των μεταναστών μαθητών

3.2.1. Αναπαραστάσεις για την επαγγελματική ενσωμάτωση των μεταναστών μαθητών:

- Στις ομάδες στις οποίες δε συμμετείχαν μετανάστες, ως παράγοντες που δυσχεραίνουν τη συνέχιση των σπουδών των μεταναστών μετά το λύκειο και την ένταξή τους σε επαγγέλματα υψηλού κύρους αναφέρονται η «νοοτροπία των μεταναστών» αλλά και κυρίως οι οικονομικές τους δυνατότητες.
- Γίνεται επίσης αναφορά στις αδυναμίες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, αφού η επίτευξη συγκεκριμένων εκπαιδευτικών και επαγγελματικών κατ' επέκταση στόχων δεν εξαρτάται από το δημόσιο σχολείο αλλά από την εκπαίδευση εκτός του σχολείου
- Στη μοναδική ομάδα που συμμετείχαν γονείς με μεταναστευτική εμπειρία (παλιννοστούσες μητέρες) υποστηρίχτηκε ότι δεν θα υπάρξουν σημαντικές διαφορές στη μελλοντική επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών. Και εδώ ωστόσο υποστηρίχτηκε ότι σημαντικό ρόλο για το επαγγελματικό μέλλον των παιδιών διαδραματίζουν τα εφόδια που θα πάρει από το σπίτι.

- **Απόσπασμα 14**

- Οι οικονομικοί μετανάστες αυτοί οι αλλοδαποί που λέμε οπωσδήποτε όχι όλοι ή δεν έχουν τα οικονομικά εφόδια ή δεν αξιολογούν όσο ένας Έλληνας το να τελειώσει το παιδί τους το σχολείο και να σπουδάσει. Ποιος Έλληνας δεν το θέλει αυτό; Ο οικονομικός μετανάστης θέλει το παιδί του να τελειώσει και να αναλάβει δουλειά. (Ομάδα 1- Κρήτη)

- **Απόσπασμα 14α**

- Γ3: Γι αυτό σας είπα ότι παλιότερα ήταν πιο έντονο το πρόβλημα. Θα σας πω όμως. Η παιδεία σήμερα δεν εξαρτάται μόνο από το σχολείο και τον καθηγητή. Όταν το παιδί δεν έχει έναν πατέρα που να το διαβάζει στο σπίτι, να είναι καλός μάνατζερ και να το κατευθύνει σε ένα καλό φροντιστήριο ή ένα καλό πανεπιστήμιο ή που δεν έχει την οικονομική επιφάνεια το παιδί αυτό δεν μπορεί να μάθει όπως μαθαίνει.. έτσι δεν είναι; (Ομάδα 1- Κρήτη)

3.2.2 Αναπαραστάσεις για την Κοινωνική ένταξη της δεύτερης γενιάς

- Αφομοίωση της δεύτερης γενιάς μεταναστών, των παιδιών που δεν «ξεχωρίζουν από τα δικά μας παιδιά».
 - θετική εξέλιξη ή και φυσικό εξελικτικό στάδιο μιας πορείας ένταξης που καταλήγει να μην «υπάρχουν διαχωριστικές ταμπέλες».
 - η αφομοίωση των μεταναστών μαθητών αναπαρίσταται και ως μια διαδικασία «απώλειας ταυτότητας».
- Στην ενσωμάτωση των παιδιών τους αναφέρονται και παλιννοστούσες μητέρες.
 - η ισότιμη συμμετοχή στην ελληνικότητα που οι ίδιες στερήθηκαν είναι γεγονός για τα παιδιά τους.
 - διαφέρουν οι πρακτικές ενσωμάτωσης που ακολουθεί η οικογένεια και ο βαθμός στον οποίο θεωρείται «χρήσιμη» η διατήρηση στοιχείων από τη χώρα από την οποία έρχονται.

Απόσπασμα 15

ΜΑΑ: Κοίταξε, να σου πω. Προσωπικά εγώ ήρθα 9 χρονών εδώ. 4η δημοτικού πήγα εδώ. Το παιδί μου δε θεωρώ ότι κάποιος μπορεί να το πει ότι είναι απ' τη Ρωσία ή κάπου, 9 χρονών ήρθα εγώ, είμαι 32. Το παιδί μου γεννήθηκε εδώ, Έλληνας εκεί ήμουν εγώ, Ελληνίδα, εδώ ήρθα έγινα Ρωσοπόντια. Το παιδί μου πιστεύω δεν μπορεί κάποιος να το πει Ρωσοπόντιο. Δεν έχει τίποτα ρώσικο μέσα του και θεωρώ, δε θεωρώ ότι κάτι διαφέρει από τα άλλα παιδιά ή κάτι. Τα παιδιά (...)

Β: Απλά καταλαβαίνουν μια γλώσσα παραπάνω, τελείωσε. Δεν τη μιλάνε. Την καταλαβαίνουνε

ΕΙ: Η δικιά μου κόρη τη μιλάει

Β: Η δικιά σου, εντάξει, τη μιλάει

ΜΑΑ: (...) έχω 2 παιδιά. Τώρα αρχίζουν, επειδή εγώ τώρα τους μιλάω ρώσικα, να ξέρουν και ρώσικα. Είναι κάτι που θα ήθελα να ξέρουν, έτσι ώστε να μπορούν να μιλάνε και μ' έναν άλλο(Ομάδα 4-Θεσσαλονίκη)

Συμπεράσματα

Ο λόγος των μη μεταναστών για την ένταξη

- Κατηγορικές στερεοτυπικές κρίσεις που αφορούν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μεταναστών μαθητών (επιθετικότητα, αλλά και απομόνωση)
- Η σχολική ένταξη μετά από κάποια χρόνια παραμονής στην Ελλάδα εμφανίζεται ως φυσικό εξελικτικό στάδιο (αποτέλεσμα της συμμετοχής στην ελληνική παιδεία ή σε έναν ομογενοποιημένο «δυτικό» τρόπο ζωής).
- Η ένταξη συχνά αναπαρίσταται ως αναπόφευκτη και επιθυμητή «πολιτισμική αφομοίωση» (δε θα ξεχωρίζουν από τα δικά μας παιδιά).
- Άλλοτε, ωστόσο, και κυρίως στο λόγο των εκπαιδευτικών, εκφράζονται φόβοι ότι αυτή η είναι μια διαδικασία «α-φύσικη» η οποία αναδεικνύει μια υποτιμημένη κοινωνική ταυτότητα (Tajfel, 1981).

Ο λόγος των μεταναστών μαθητών και των γονέων για την ένταξη

- Ο λόγος των μεταναστών αναδεικνύει μια ευρεία γκάμα στρατηγικών ένταξης που ποικίλλει
 - από την υιοθέτηση πολιτισμικών προτύπων της χώρας υποδοχής και δυσκολία ταύτισης με τα αντίστοιχα της χώρας προέλευσης (*δεν μου αρέσει το Πάσχα στην Αλβανία*),
 - μέχρι την άρνηση της ελληνικότητας ως αυτόματο αποτέλεσμα της γέννησης στην Ελλάδα και της συμμετοχής στην ελληνική εκπαίδευση (*δεν είμαι ελληνίδα επειδή γεννήθηκα εδώ*)
 - και τη διεκδίκηση της επιλογής υπαγωγής και ταυτοποίησης με διαφορετικές ομάδες υπαγωγής.

Μελλοντική κοινωνικο-επαγγελματική ένταξη των μεταναστών μαθητών

- «Μη ισότιμη» πρόσβαση σε διαθέσιμους πόρους και ευκαιρίες.
 - Μη μετανάστες εκπαιδευτικοί και γονείς περιγράφουν το επαγγελματικό μέλλον των μεταναστών μαθητών με όρους ένταξης σε επαγγέλματα χειρωνακτικά, «χαμηλού κύρους» που δεν απαιτούν συνέχιση των σπουδών τους μετά την β/θμια εκπαίδευση.
 - Αυτό αποδίδεται σε παράγοντες «εγγενείς» της ελληνικής εκπαίδευσης σε συνδυασμό κυρίως με την οικονομική θέση των μεταναστευτικών οικογενειών ή πιο σπάνια στην κουλτούρα της μεταναστευτικής ομάδας .

Αναπαραστάσεις για τις διομαδικές σχέσεις

- Στις ομάδες των μαθητών η έννοια του «ρατσισμού» στο σχολείο αποτέλεσε σημείο προβληματισμού και επιχειρηματολογικής αντιπαράθεσης. Οι μαθητές δεν κινητοποιούν απλά τις κατηγορίες του ρατσισμού και της προκατάληψης για να στιγματίσουν συγκεκριμένα περιστατικά, αλλά προβληματίζονται γύρω από τα όρια και το περιεχόμενο των κατηγοριών (Billig et al., 1988; Figgou & Condor, 2006).
- Αντίθετα στις ομάδες των εκπαιδευτικών εντοπίστηκε η τάση ο ρατσισμός να παρουσιάζεται ως φαινόμενο που, ενώ ενδημεί στην κοινωνία εκτός του σχολείου, δεν επηρεάζει «στην πράξη» τις σχέσεις μεταξύ των μαθητών. Συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να διαφοροποιούν ανάμεσα στη λεκτική έκφραση του ρατσισμού και στην (μη ρατσιστική) πρακτική των παιδιών.

Κύρια διλήμματα

- Ένταξη ως αναφαίρετο πολιτικοκοινωνικό δικαίωμα – ή ένα προνόμιο που παραχωρείται (πολλές φορές σε αντάλλαγμα πολιτισμικής αφομοίωσης)
- Απώλεια ταυτότητας – ή διαφορετικές στρατηγικές ένταξης και διαφοροποιημένες κοινωνικές ταυτότητες
- Το σχολείο ως πλαίσιο ένταξης - ή το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό μέλλον των μεταναστών μαθητών ως εξαρτώμενο από την εκπαίδευση εκτός του σχολείου
- Συχνές αντιφάσεις και αντινομίες στο λόγο και στις πρακτικές απέναντι στους μετανάστες - ή έλλειψη ρατσισμού